

AVRUPA SOSYAL ŞARTI'NIN YARGILANABİLİRLİĞİ VE TOPLU ŞİKÂyetLER PROTOKOLÜ*

Jean- François Akandji-Kombé
Paris I Üniversitesi
Avrupa Sosyal Şartı Akademik Ağ Koordinatörü

ÖZET

Avrupa Sosyal Şartı'nın yargılanabilirlik yeteneği, alışıldığı üzere, ulusal yargı yerlerinin Şart'a biçtiği yazgıyla ölçülür. Bu perspektif, önemini koruyor. Bununla birlikte, söz konusu perspektif tek değildir. Aynı zamanda, metnin niteliklerini ve uluslararası güvence sisteminin verebileceği işaretleri de hesaba katmak gerekir. O halde, benzer perspektif içinde, toplu (kolektif) şikâyetler usulüne, ortaya atılan yargılanabilirlik sorununa bir yanıt barındırdığı (içerdiği) gözıyla bakılabilir. Bu bildiriye, toplu şikâyetler usulünün “yargılanabilirliği açığa vuran” bir usul olduğu savunulacaktır ve bu, iki nedenle böyledir.

Önce bu usul, niteliği ve düzenlenmesi dolayısıyla böyledir. Kuşkusuz, yargısal olmayan bir organ önünde yürütülen bir usuldür, ama bununla birlikte tam olarak çatışmacı bir usuldür. Toplu şikâyetler mekanizması Şart'a dayalı itirazların (Avrupa düzeyinde) uluslararası nitelikte tamamen yargısal olan bir işleme (muameleye) konu olabilmelerini doğrulamaktadır. Bu açıdan, Şart sisteminin, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne ek 2008 tarihli seçmeli protokol ile bundan böyle Birleşmiş Milletler'i de etkileyen bir akımın habercisi olarak ortaya çıktığı gözlemlenecektir.

Ancak, eğer toplu şikâyetler usulü “yargılanabilirliği açığa vuran” bir usul olarak görülüyorsa, bu aynı zamanda işlerliğe konulmasındandır; Sosyal Haklar Avrupa Komitesi'nin kararları, Sosyal Şart'ın güvenceye aldığı hakların iç yargı yerlerince korunması gerektiğini içeren bir Sosyal Şart anlayışı geliştirmiştir. Bu, özellikle, SHAK'nin içtihadında yargıca (yargıya) başvurma hakkının, fakat aynı zamanda bu Komite'nin koyduğu toplu şikâyetler usulü ile ulusal usuller arasındaki eklemlenme ilkelerinin de güçlü biçimde ortaya çıkmasından da görülmektedir.

* Çeviri: Mesut Gülmez.

SERMAYENİN KÜRESELLEŞMESİNE KARŞI KÜRESEL SOSYAL HAKLAR*

Nergis Mütevellioğlu
Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

Batı Avrupa ülkelerinde 1980'lerden bu yana hem akademinin, hem de küreselleşme karşıtı hareketlerin gündeminde yer alan ve giderek daha fazla ilgi çeken küresel sosyal haklar (KSH) tartışması, Türkiye'de pek az yankı bulmuştur. Konu, hukuk felsefesi boyutunda son zamanlarda tartışılmakla birlikte, siyaset sosyolojisi perspektifinden neredeyse hiç incelenmemiştir.

Türkiye'de sosyal haklar alanında olması gereken ile reel toplumsal güç dengeleri ve reel politika alanı arasında kısa vadede aşılmaz görünen mesafeler bulunmaktadır. KSH yaklaşımı, verili koşullarda Türkiye'de de sosyal haksızlıkların azaltılmasını talep edenlerin ufkunun genişlemesine katkıda bulunabilir mi? Bildirinin konusu bu soruyu tartışmaya açmaktır.

Bildiriye önce KSH yaklaşımının arka planındaki gelişmeler ve gerekçeler açıklanıyor ve bir kavram, bir politik yaklaşım ve somut bir toplumsal talep ve mücadele hedefi olarak KSH üzerinde duruluyor. Ardından KSH konseptine solun bir kesiminden yöneltilen karşı duruş ve konseptin özüne ilişkin olmayan diğer eleştiriler değerlendiriliyor. Son olarak Türkiye'de sosyal haklar tartışmasının iklimine ilişkin birkaç göstergeye değinilerek, bildirinin ortaya attığı soruyla ilgili çıkarımlar yapılıyor.

Anahtar Sözcükler: Küresel sosyal haklar, İnsan hakları, Uluslararası Çalışma Örgütü, Küreselleşme karşıtı hareketler

GLOBAL SOCIAL RIGHTS IN RESPONSE TO GLOBALIZATION OF THE CAPITAL

ABSTRACT

The discussion of global social rights (KSH) that found grounds in the agendas of both the academia and the anti-globalization movements since 1980 in Western European countries which gradually attract increasing attention, enjoyed very little repercussions in Turkey. The subject, although was lately being discussed at its jurisprudence dimension, almost not scrutinized at all from a political sociology perspective.

* Bu çalışmaya değerli eleştirileri ve önerileri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Mesut Gülmez'e çok teşekkür ediyorum.

It looks like that there are insurmountable distances in the short run among the necessary requirements in social rights and real societal balances of power and practical politics in Turkey. Under current circumstances, can the KSH approach contribute to broaden the perspective of those who request a reduction in social injustices? The subject of the article is to bring this question into sharp relief.

In the article, KSH initially is being detailed as a concept, as a political approach and as a concrete social request, plus the facts in the background of the KSH approach are being explained. Then, the chief objections that are directed against the KSH concept from left are briefly evaluated. Finally, the fundamental indicators related to the atmosphere of the social rights discussions in Turkey are being covered. Under the light of the said indicators, some conclusions are derived in relation to the question that was put forth in the article.

Keywords: Global social rights, Human rights, International Labour Organization, Anti-globalization movements

GİRİŞ

20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana yeni liberalizmin hegemonyasında ilerleyen küreselleşme sürecinin temel hedeflerinden birisi, sermaye birikimini hızlandırmak üzere kamusal sosyal maliyetlerin ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi oldu. Bu hedefe uygun politikalar sonucunda her yerde olduğu gibi Türkiye’de de sosyal eşitsizlikler derinleşti. Sosyal haklar, bir yandan işsizliğin, yoksulluğun, eğreti/düzensiz/kayıt dışı çalışmanın yaygınlaşması, sendikal örgütlenmenin ve temsilin zayıflaması; bir yandan da reform adı altında sağlıkta, sosyal güvencide, eğitimde gerçekleşen piyasalaştırma sonucu kullanılamaz hale geldi.

20. yüzyılda sosyal haklar, Batı Avrupa ülkelerinde işçi hareketlerinin çetin mücadeleleri sonucu ulus devlet formu içinde ve yurttaşlık hakları kapsamında tanındıktan sonra Dünyaya yayılmıştı. Sosyal hakların garanti altına alınması esas olarak ulusal hukukla düzenlenmiş ve gerektirdiği kurumsal yapılanmalar ulusal düzlemde oluşturulmuştu. Yeni liberal küreselleşme hareketi içinde sosyal haklarla birlikte, ulus devlet formu içinde oluşan sosyal devlet modeli de terk edilerek devletin sosyal alanda kural koyucu, denetleyici ve yatırımcı işlevleri tasfiye edildi. Bütün bu sorunlar sosyal hakların güvence altına alınması konusunda yeni arayışları beraberinde getirdi. Değişen koşullara yanıt oluşturacak yeni yaklaşımlar geliştirilmeye çalışıldı. 1980’lerin başından bu yana Batı Avrupa ülkelerinde KSH kavramının ve talebinin gündeme gelişi de bu arayışların bir ürünüdür.

Aslında, uluslararası sözleşmeler ve bildirgelerle düzenlenmiş sosyal haklar olarak KSH, 1919’da Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) kuruluşundan bu yana doksan yılı aşan bir geçmişe sahiptir ve yeniden keşfedilmesine gerek yoktur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 10 Aralık 1948’de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin (İHEB) 22. maddesine göre “Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre herkes, onur ve kişiliğinin serbestçe gelişimi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.” Bildirinin 23. maddesine göre herkes, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma, adil ve el-

verişli bir ücret ve sendika kurma/ sendikaya üye olma haklarına sahiptir. Bildirge, dinlenme, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ve eğitim haklarını da herkese tanımaktadır. İHEB’de yer alan temel önemdeki bir başka düzenlemeye göre “Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır” (Md.28). Dolayısıyla mesele küresel sosyal hakların tanınması değil; hayata geçirilmesinin yollarının ve yöntemlerinin bulunması; sermayenin ve piyasaların küreselleşmesinin, sosyal hakların Dünya genelinde kazanılması ile yanıtlanmasıdır. KSH talebinin hareket noktasındaki ideal de budur. Bunun için sendikaların, hükümet dışı örgütlerin, toplumsal hareketlerin ve mücadelelerin Avrupa sınırlarını aşan uluslararası dayanışması ve işbirliği, ön koşul olarak kabul edilmektedir.

Aşağıda küresel sosyal haklar (KSH), Batı Avrupa ülkelerinde gözlenen somut bir toplumsal talep ve mücadele hedefi anlamında bir siyasal fenomen olarak, siyaset sosyolojisi perspektifinden inceleniyor. Önce KSH yaklaşımının ortaya çıkışına yol açan gelişmeler ve fikrin arka planındaki gerekçeler açıklanıyor; ardından bir kavram, bir politik yaklaşım ve bir toplumsal talep olarak KSH üzerinde duruluyor. Daha sonra KSH kavramına ve yaklaşımına solun bir kesiminden yöneltilen karşı duruş ve konseptin özüne ilişkin olmayan eleştiriler değerlendiriliyor. Son olarak Türkiye’de sosyal haklar tartışmasının iklimine ilişkin kimi göstergelere değinilerek, KSH perspektifinin Türkiye’de sosyal haklar mücadelesine sağlayacağı olası katkılar üzerinde duruluyor.

I. BİR KAVRAM, YAKLAŞIM VE MÜCADELE HEDEFİ OLARAK KSH

1. KSH Yaklaşımının Güçlenmesine Yol açan Gelişmeler

Son yıllarda Batı Avrupa ülkelerinde KSH konusu, gerek kamuoyunda ve özellikle küreselleşme karşıtı hareketler içinde, gerekse akademik çevrelerde ilgi odağı haline geldi. Bunda KSH talebinin, solun çeşitli renklerini temsil eden yaklaşımları ortak bir paydada buluşturan ve birbirlerine yakınlaşmalarını mümkün kılan bir etki doğurmasının da rolü oldu (Oehrlein, 2008; Seibert, Schröder ve Loeber, 2005). Daha da ötesi, KSH kavramı ve talebi, ulusal düzlemde olduğu kadar, uluslararası planda da küreselleşme karşıtı hareketlerin var olan sosyal eşitsizliklerle mücadelede bir yol haritası oluşturmak amacıyla üzerinde birleştikleri “geçici bir çatı” (Oehrlein, 2008: 10) işlevi görüyor.

1990’lı yıllardan itibaren Batı Avrupa ülkelerinde küresel sosyal haklar talebinin ve tartışmasının yükselişi, görünüşte birbiri ile çelişen iki değişimin ürünü olarak açıklanabilir. Bunlardan ilki yeni liberal küreselleşme ve izlenen politikalar sonucu, işgücü piyasalarının dönüşüme uğratılmasıyla ve ulusal hukuk sistemlerinde yapılan değişikliklerle sosyal hakların geriletmesidir. Diğer gelişme ise evrensel ve bölgesel düzeylerde, sosyal hakların uluslararası insan hakları alanında güçlendirilmesi yönünde önemli adımların atılmasıdır.

Bu adımlardan bir tanesi, 1993’te Viyana’da toplanan BM Dünya Konferansı’nda alınan kararlardır. Viyana Bildirgesi sivil ve siyasal haklarla, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların bölünmez bir bütün oluşturduğunu, bunların karşılıklı bağımlılığını ve evrenselliğini bir kez daha onayladı ve ilan etti (Motte, 2010; Gülmez, 2009; Kaboğlu, 2009; Hamm ve Nuscheler, 1995). Konferansın sonuç dokümanlarını oluşturan Viyana Bildirgesi’nde ve Eylem Planı’nda, BM sistemi içinde insan hakları çalışmalarının daha güçlü eşgüdümü, insan hakları alanında işbirliği, gelişme ve güçlenmenin sağlanması, insan hakları eğitimi gibi ko-

nular vurgulandı. Konferansta belirlenen ilkelerin ve taleplerin devletlere ve devletler arası birliklere yöneltilmesine; aynı zamanda hükümet dışı örgütlerle de işbirliği içinde hareket edilmesine karar verildi. Viyana Konferansı'nın ve sonuç dokümanlarının, KSH'larla ilgili normatif ve kurumsal gelişmeleri hızlandırıcı etkisi olmuştur (a.k.).

1980 sonrası dönemde bütün uluslararası kuruluşlar gibi ILO üzerinde de yeni liberal ideolojinin etkileri artmış; ILO özelinde bu etkilerin ortaya çıkışında örgütün üçlü yapısını oluşturan hükümet, işçi ve işveren taraflarının uğradığı değişim belirleyici olmuştur (Erdoğan, 2007: 286-87). 1990'ların ortalarına kadar liberal bir küreselleşme yaklaşımını benimseyen ILO'nun tutumu, küreselleşmenin yol açtığı sosyal eşitsizliklerin yaygınlaşp derinleşmesi üzerine "adil" bir küreselleşme öneren reformist bir eğilime dönüştü (Erdoğan, 2007; ILO, 2004).

ILO'nun 1998'de kabul ettiği Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler Bildirisi'nde sendika özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının etkin düzeyde tanınması, zorla ya da zorunlu çalıştırmanın tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması, çocuk işçiliğine son verilmesi ve istihdamda ve meslekte ayrımcılığın ortadan kaldırılması başlıklı dört temel sosyal hak, tekrar vurgulandı. Bildirge bütün üye devletlerin, Örgüt üyesi olmakla, ILO Sözleşmeleri ile düzenlenen bu temel haklara ilişkin ilkelere, iyi niyetle ve Anayasa'nın gereği olarak saygı göstermek, bu ilkeleri geliştirmek ve gerçekleştirmekle yükümlü olduklarını açıkladı. Ayrıca "Bu Bildirge ile tekrar teyit edilen temel ilke ve hakları geliştirmek için Örgüt üyelerinin gösterecekleri çabaları teşvik etmek üzere" bir izleme mekanizması da getirildi.

10 Haziran 2008'de Uluslararası Çalışma Konferansı'nda "Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi" kabul edildi. Filadelfiya Bildirgesinden sonra, ILO'nun en önemli yenilenme çabasını ifade eden (Kapar, 2009: 62) Bildirge'nin Giriş kısmında günümüzün sürekli değişen koşulları altında, sosyal adaletin ve ilerlemenin gerçekleştirilmesinde ve desteklenmesinde ILO'nun temel ve anahtar bir işleve sahip olduğu vurgulandı. ILO'nun bu konudaki yetkisinin 21. yüzyılda da günceliğini koruyan ve üye devletlere halen yol gösteren Anayasası'ndan ve Filadelfiya Bildirgesi'nden kaynaklandığına vurgu yapılarak bu belgelerdeki amaç, ilke ve değerlere yollama yapıldı. Bunlardan "işgücü bir meta değildir" ve "yoksulluk nerede olursa olsun başkalarının refahını tehdit eder" ilkelere 2008 tarihli ILO Bildirgesinde de ifade edildi (Kapar, 2009: 64; ILO, 2008: 6). Bildirge'de "insan onuruna uygun iş gündemi"nin temel amaçları, istihdamın desteklenmesi, sosyal korumanın ve sosyal diyalogun geliştirilmesi ve çalışmaya ilişkin temel hakların ve ilkelerin gerçekleşmesi, desteklenmesi ve yasal olarak tanınması için elverişli koşulların yaratılması olarak belirlendi (ILO, 2004; ILO, 2008; ILO, 2009; Gülmez, 2009)

Dünyanın çeşitli ülkelerindeki küreselleşme karşıtı ve anti emperyalist hareketlerin işbirliğine dayanan ve doğası gereği homojen olmayan bir tartışma ve dayanışma platformu olarak Dünya Sosyal Forumu'nun (DSF) 2001'de kuruluşu da küresel sosyal haklar talebinin yükselişine katkıda bulundu. 2001'de Porto Alegre'de gerçekleşen ilk toplantısı sonucu yayımlanan Bildirgesinde Forum, yeni liberal küreselleşmeye, savaşa ve sosyal adaletsizliklere, özellikle işsizliğe, yoksulluğa, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılmasına karşı çıktığını ilan etti; daha iyi yaşam ve çalışma koşulları için küresel ölçekte dayanışma ve mücadele hedefini benimsedi (DSF, 2002). DSF'nin 2009 programında barış, adalet ve demokratikleşme gibi başlıkların yanında ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik haklar, özellikle de gıda, sağlık, eğitim,

barınma, istihdam, insan onuruna uygun iş gibi sosyal haklar yer aldı (DSF, 2009). Aynı talepler Forum'un 2011 Programı'nda da öncelikli temalar arasındadır (DSF, 2011). Solun çeşitli renklerinin biraradalığına dayanan yapısına ve kendi içindeki bazı önemli zaafılara ve çelişkilere rağmen (Somel ve Atılgan, 2003), DSF on yılı aşkın bir süredir çok sayıda ülkedeki hatta kentteki bileşenlerinin etkinlikleri ve yıllık toplantıları ile varlığını sürdürmektedir. Forum'un küreselleşme karşıtı taleplerin Dünya ölçeğinde güçlenmesine ve özel olarak sivil, siyasal ve sosyal haklar mücadelesinin küreselleşmesine katkıları yadsınamaz.

2. Küresel Sosyal Haklar Kavramı, Yaklaşımı ve Talebi

KSH konseptinin fikrinsel dayanak noktalarından ilki, geleneksel sosyal devlet modeline ve 20. yüzyılın standart çalışma ilişkilerine geri dönüşün en azından kısa vadede mümkün görünmeyişidir. Bugünkü uluslararası ekonomik sisteme, mülkiyet ilişkilerine ve yürürlükteki ekonomi politikalarına karşı bir meydan okumayı ifade edecek köklü değişimler gerçekleştirilmediği sürece tam istihdamın yeniden sağlanması da zor görünmektedir. Diğer taraftan yapısal işsizliğin yanı sıra düzensiz/ kayıt dışı işlerin yaygınlaşması, giderek genişleyen yığınlar için çalışma ve yaşam koşullarını geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde daha güvencesiz ve sorunlu hale getirmiştir. Bu koşullar, sosyal güvenliğin ve insan onuruna uygun çalışma ve yaşam koşullarının nasıl sağlanacağını yeniden düşünülmesini gündeme getirmiştir (Altwater, 2006: 193 vd; Altwater ve Mahnkopf, 2007: 16 vd; Seibert, Schröder ve Loeber, 2005).

KSH konseptinin ikinci dayanağı, küreselleşmiş bir dünyada herkes için daha iyi bir yaşam talebinin uluslararası ölçekte savunulması gereken bir talep olmasıdır (Novak, 2008; Oehrlein, 2008; Rätz ve Lüdtke, 2009). İşsizlik, yoksulluk, esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, sömürünün derinleşmesi ve bunların devamını sağlayan hegemonyanın küresel ölçekteki varlığı, sosyal hakların da küresel ölçekte kurallaştırılması yönündeki talebi temellendirmektedir. Altwater ve Brunnengraeber (2002: 9), "Küreselleşen Dünyada çocukların çalıştırılmasına ve sendikal örgütlenmenin yasaklanmasına gerçekten karşı olan herkes, küresel sosyal standartları talep etmek zorundadır" derken, aynı bakış açısını dile getirmektedir.

Üçüncü dayanak, ILO'nun, sendikaların, hükümet dışı örgütlerin ve ulus devletlerin sosyal normlar belirleme çabalarının küresel sosyal sorunlara karşı güvence sağlamakta yetersiz kalmasıdır. Ne ILO'nun 1998'de angarya ve çalışma ortamında ayrımcılık yasağını; sendikalaşma ve toplu sözleşme hakkını, çalışma yaşamını ilgilendiren çekirdek normlar olarak belirlemesi; ne de sendikaların ve hükümet dışı örgütlerin çalışma koşullarına ilişkin küresel normları ve sosyal standartları belirleme çabaları, herkes için geçerli ve bağlayıcı değildir. ILO'nun asgari normları kadar, ulus devlet formu içinde belirlenmiş sosyal haklar da işsizleri, kayıt dışı çalışanları, ağır koşullarda bağımsız çalışmayı seçen eski işsizleri, kısaca geleneksel çalışma ilişkileri dışında kalanları kapsamıyor (Altwater, 2006: 200; Altwater ve Mahnkopf, 2007: 272 vd.). Daha da önemlisi bu düzenlemeler, küresel eşitsizliklerin kaynaklarını sorgulamıyor. Oysa KSH perspektifinin esası, herkes için insanlık onuruyla bağdaşan bir yaşam standardının ve toplumsal refaha eşit katılma hakkının talep edilmesidir. İşsizler, kayıt dışı/düzensiz çalışanlar, milliyetinden, cinsiyetinden vb.den bağımsız olarak tüm insanlar için. Dolayısıyla KSH konseptini güçlü kılan bir başka unsur, sosyal

hakların küresel düzlemde politize edilmesinin bu konseptin perspektifi içinde olmasıdır (Samsa, 2006; Haug, Maier ve Scröder, 2008).

Küresel sosyal hakların kavramlaştırılması konusunda iki ana yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilkinde KSH'nın gerekliliği siyaset felsefesinden, diğerinde daha özgün olarak dünya toplumu teorisi varsayımlarının farklı teorik versiyonlarından olmak üzere, siyaset sosyolojisi perspektifinden temellendirilmektedir (Faist, 2007: 11). KSH hem bir kavramdır; hem de salt bir kavramdan daha fazlasını (ilkeler, hedefler, yöntemler gibi) ifade etmekte; bu nedenle aynı zamanda bir yaklaşım olarak nitelenmeyi ve incelenmeyi gerektirmektedir.

Bir kavram olarak KSH, kabul edilebilir bir yaşam standardı sağlayacak temel gelir, gıda, giyim, barınma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal hakları kapsamakta ve bu hakların tüm insanlar için koşulsuz olarak garanti altına alınmasını ifade etmektedir. KSH talebi de küresel ölçekte herkesin insanca koşullarda yaşama ve çalışma hakkı için küresel düzeyde mücadelenin gerekliliğini ifade etmektedir. Toplumsal hareketlerin, sendikaların, hükümet dışı örgütlerin birleşip; savunmacı bir karşı duruştan öteye geçerek, sermayenin küreselleşmesine sosyal hakların küreselleştirilmesiyle karşılık vermesi, KSH kavramının ardındaki ana fikirdir.

KSH bir üst kavram olarak tüm sosyal hakları kapsamakla birlikte özellikle öne çıkarılan haklar, herkes için garanti edilmiş ve koşulsuz temel (asgari) gelir hakkı ve emeğin uluslararası hareket özgürlüğüdür (Demirovic, 2007; Oehrlein, 2008). Temel gelir desteği hakkı, sosyal, sivil ve siyasal insan haklarını birbirine bağlayan aynı zamanda emeğin meta niteliğini sınırlandırıcı bir hak olarak kavramlaştırılmaktadır (Gehrig, 2004; Blaschke 2008). Temel gelir desteği konusundaki son derece geniş literatürün değerlendirilmesi ayrı bir çalışmanın konusudur ve burada ancak genel bir tanım verilebilir. Temel gelir desteği talebinin esası, sosyal güvenlik hakkının yanı sıra özgürce seçilmiş bir faaliyet türü ile bireylerin yaşamsal giderlerini karşılama hakkının garanti altına alınmasıdır (Buğra ve Keyder, 2007; Opielka ve Vobruba, 1986; Bischoff, 2006).

KSH salt bir kavram değildir; aynı zamanda ulaşılmak istenen bir hedefi, bir toplumsal talebi dile getirmektedir. İçeriği gereği kavram, ulusal düzlemde olduğu kadar uluslararası düzlemde de küreselleşme karşıtı hareketlerin birbiri ile dayanışma içinde olması gerektiğine işaret etmekten öte, bu çağrıyla içinde taşımaktadır. Bu nedenle de özü itibarı ile politik içerikli bir kavramdır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde farklı politik perspektifleri olan eşitlikçi hareketlerin büyük bir çoğunluğunun son yıllarda KSH talebi ekseninde birbirine yakınlaşabilmesi de kavramın politik içerikli olduğuna işaret etmektedir. Bazı yazarlar (Dombois, 2006), KSH terimi yerine “sosyal hakların küreselleştirilmesi” kavramını kullanmaktalar. Bu niteleme ile sosyal haklar alanında küreselleşmeye tepki olarak oluşan ve ona paralel olarak gelişen dinamik bir sürece işaret ediliyor. Dombois'in vurguladığı gibi küreselleşme, çalışma ilişkilerinin ulusal ölçekte düzenlendiği geleneksel yapıyı sarsarken, bir yandan da bu alanda ulusal sınırları aşan düzenlemelerin zeminini hazırlamıştır.

KSH konseptine yol gösteren model, insan hakları modelidir. KSH da insan hakları gibi, Dünya genelinde ırkından, cinsiyetinden, dininden, uyruğundan vb.den bağımsız

olarak tüm insanlara eşit olarak tanınan, doğal hukuk anlayışına dayanan ve uluslar üstü merciler tarafından garanti altına alınması ve korunması gereken haklar olarak anlaşılmalıdır. İnsan hakları bölünmezdir, karşılıklı bağımlıdır ve ilişkiseldir (Gülmez, 2009; Kaboğlu, 2010). Diğer bir ifadeyle bu hak türleri birbirini karşılıklı olarak gereksinmektedir, birbiri ile ilişki içindedir ve aralarında hiyerarşik bir sıralama yoktur. KSH yaklaşımında da sivil ve siyasal haklarla sosyal hakların bölünmezliği, ilişkiselliği ve eş değerliliği ilkeleri geçerlidir.

İnsan hakları mücadelesi, başlangıcından bu yana yalnızca sivil ve siyasal hakları değil; sosyal hakları da kapsamıştır. Sivil ve siyasal haklarla sosyal haklar aynı bütünün bileşenleridir ve birbirinden ayrıtırlamaz. (Gülmez 2004; Gülmez 2009; Kaboğlu, 2010). 1990'lı yılların başlarında KSH konsepti ile beraber bu gerçek de adeta yeniden keşfedilmiştir.

KSH yaklaşımı ile ulaşılmak istenen hedef, mevcut insan hakları anlayışının eşitlikçi bir perspektifle geliştirilmesidir. Bu yönüyle KSH konseptinin, insan haklarının güncel ele alınışını aşan bir anlama sahip olduğu söylenebilir. İnsan hakları gibi KSH da sadece sosyal hakları değil, onunla birlikte sivil ve siyasal hakları da kapsamaktadır. Bunun da ötesinde toplumsal alt yapının, kamusal malların ve kamusal ekonominin, kamunun demokratik karar süreçlerine konu edilmesi talebini de içermektedir (Blaschke, 2007; Kaboğlu, 2009; Samsa, 2006).

İnsan hakları oluşum aşamasından itibaren evrensel değildir; Batı Avrupa'daki gelişmelerin ürünüdür. 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (IHEB), insan haklarının bütünsellik ve bölünmezliğinin ilk belgesi olarak önem taşır (Gülmez, 2009). Evrensel Bildirge, birinci ve ikinci kuşak insan haklarının, devletlerin “iç hukuk sorunu” olmaktan çıkarak “birlikte uluslararasılaşması”nın ilk belgesi olmakla birlikte, bu alandaki ilk adımın Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasıyla, 1919 yılında atıldığını unutmamak gerekir. ILO'nun kurulduğu yıldan başlayarak kabul ettiği sözleşmelerle uluslararası düzeyde güvenceye bağlanan sosyal haklar, kişisel ve siyasal hakları önceleyerek, insan haklarının “uluslararasılaşması”nın kapısını aralamıştır (Gülmez, 2007: 30). KSH konsepti sosyal hakların sivil ve siyasal haklar gibi daha bağlayıcı güvencele kavuşturulması talebini de içermektedir.

21. yüzyılın başında Dünya'ya ve Türkiye'ye egemen kılınan insan hakları söylemi klasik liberalizmin insan hakları anlayışdır. Bu anlayış, bireysel ve siyasal haklarla sınırlıdır ve sosyal hakları kesin olarak dışlamaktadır. Oysa geniş toplum çoğunluğu için insan hakları Amartya Sen'in (2000: 50) altını çizdiği gibi, ancak çalışma, yoksulluktan ve işsizlikten korunacak asgari bir gelir güvencesine sahip olma, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık gibi sosyal haklarla ete kemiğe bürünebilir.

1980'lerden günümüze 30 yılı aşan süreçte yeni liberal küreselleşmenin bilançosunda insan haklarına düşen pay ise, sistemli bir gerilemeden ibarettir. İronik olan, bu fiili gerilemeye rağmen, insan hakları söyleminin tarihte benzeri görülmedik biçimde yükselmesidir. Küreselleşme sürecine “insani” bir yüz kazandırma ihtiyacı “insan hakları” söyleminden karşılanmış; bir yandan eski sosyalist ülkelerin kapitalizme geçişi “özgürlüğe yeniden dönüş”, diğer yandan Üçüncü Dünya'ya yapısal uyum programlarının empoze edilmesi “demokratikleşme” retoriğiyle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. İnsan hakları söyleminin popülerleştiği

bu sürecin gerçek sonucu, insan haklarının sistematik biçimde altının oyulmasıdır (Özdek, 2002: 33; Samsa, 2006).

II. KSH'LAR KONSEPTİNE SOL'DAN KARŞI DURUŞLAR VE ELEŞTİRİLER

Burada sosyal hakları kategorik olarak reddeden yeni liberalizmin bilinen argümanları tekrarlanmadan, KSH yaklaşımına küreselleşme karşıtı sol hareketlerin bir kesiminin yönelttiği karşı duruş ile konseptin özüne ilişkin olmayan diğer sol eleştiriler üzerinde kısaca durulmaktadır.

KSH'lar konseptine solun bir kesiminin yönelttiği karşı tez, KSH tartışmasının özü itibarıyla ve objektif olarak, dünya genelindeki küreselleşme karşıtı mücadeleleri kapitalist sisteme entegre etme işlevi gördüğü yolundadır (Hartmann ve Vogelskamp, 2008; Waidhofer, 2007). Bu teze göre verili toplumsal koşullarda bir üst yapı kurumu olarak hukuk alanı, egemen sınıfların kontrolündedir ve kapitalizme karşı mücadele, var olan sistem içinde haklar elde etme kertesine indirgenemez (a.k.). Görüldüğü gibi KSH'ya soldan yöneltilen karşı tezin esası, ulusal düzlemde sosyal hakları savunmanın antikapitalist olmadığını öne süren geleneksel entegrasyon tezinin argümanlarına dayanmaktadır ve onun uluslararası düzlemdeki yansımasıdır.

I. Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu'ndaki bildirim konusu, bu tezin eleştirel değerlendirmesiydi (Mütevellioğlu, 2009). Burada iki yıl önce söylediklerimi tekrarlamadan entegrasyon tezinin zaafılarıyla ilgili birkaç temel noktaya değinmekle yetineceğim. Sosyal hakları Marksizme bağlılık adına reddeden entegrasyon tezi, gerçeği yansıtmayan iki iddiaya dayanmaktadır. Bunlardan ilki, işçi ve emekçi sınıfların kısa dönemli talepleri için mücadeleyi savunanların, mücadeleyi gündelik taleplerle sınırlayarak uzun dönemli hedef olarak radikal sistem değişikliğini reddettikleri iddiasıdır. Bu iddia doğru değildir. Tersine sosyal hakları savunan sol hareketler için kısa ve uzun dönemli mücadele bir bütündür ve haklar -gündelik talepler- mücadelesi uzun dönemli mücadelenin yolunu döşer (Altvater 2006: 192; Altvater ve Mahnkopf, 2007: 272-304; Dieckmann 2000; Samsa, 2006; Mütevellioğlu, 2009).

Rätz ve Seibert'in altını çizdiği gibi (2005), ancak sosyal haklar mücadelesinin güçlendirilmesiyle başka bir dünyanın mümkün olduğu fikri görünür ve inandırıcı kılınabilir (Samsa, 2006; Dieckmann 2000; Brie ve Klein, 2004). Entegrasyon tezinin savunanların ikinci iddiası, sosyal hakları savunanların kapitalist sistemde sosyal eşitsizliklerin yapısal kaynaklarını göz ardı ettiği, bu sorunları üreten mülkiyet ilişkilerini ve emek ile sermaye arasındaki sınıfsal çelişkiyi görmezlikten geldiği yolundadır. Bu iddia da doğru değildir. İşsizliğe yoksulluğa, güvencesiz işlerde çalışmanın yaygınlaştırılmasına, sendikasılaştırılmaya, özelleştirmelere, toplu işçi çıkarmalara, kıdem tazminatı hakkının geri alınmasına karşı çıkmayan emekçilerin, bu sorunları yaratan yapısal nedenleri kavramaları da, sömürüye karşı mücadeleye katılmaları da olanaksızdır; bu gerçek, uluslararası düzlemde KSH mücadelesi için de geçerlidir.

Ücretlilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için sosyal hakları talep etmek, yalnızca ekonomik/acil/kısa vadeli talepler için mücadeleyi savunmak ve kapitalist sis-

temde devletin sınıfsal niteliğini göz ardı etmek demek değildir. Tersine günlük ekonomik ve sosyal çıkarların savunulması, uzun vadeli siyasal ve ideolojik çıkarların da gerçekten savunulabilmesi için ön koşuldur. "Toplumsal yapıda ve dokuda köklü değişikliklerin sadece 'karar anında' gerçekleşmesi beklenemez. Kapitalizmi aşmaya dönük reformlarla, toplumsal güç ilişkilerinde, erk ve mülkiyet yapılarında, bugün ve burada, süreç içinde gerçekleşebilir" (Brie ve Klein, 2004: 5).

Eşitlik ve özgürlük, bunları kısıtlayan toplumsal ilişkileri ve sorunları açıklayarak, bu ilişki ve sorunlarla mücadele içinde olarak inandırıcı bir biçimde savunulabilir. Sosyal haklara sahip çıkmayan emek eksenli örgütlenmeler kendilerini, eşitlik ilkesini somut toplumsal pratikten hareketle savunabilecekleri her tür dayanaktan yoksun bırakıyorlar (Dieckmann, 2000). Böylece ideolojik ve politik olarak kitlelere ulaşabilme olanaklarını kendi elleriyle yok ediyorlar; özelleştirmelerle, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanlarındaki piyasalaştırmayla birlikte kıdem tazminatı gibi ücretlilerin kazanılmış haklarının geri alınmasına da göz yumuyorlar. Oysa Özbek'in (2007: 43) belirttiği gibi, emekçi sınıflar ve yoksul halk kesimleri yararına politikaların savunusu ve toplumsal güç dengelerinin emekçi sınıflar lehine dönüştürülmesi hedefi, sosyalist solun var oluş nedenleri arasında yer alıyor.

Bu bildiri de entegrasyon tezinin sosyal haklar mücadelesini reddeden tutumuna son olarak Lenin'den bir alıntıyla karşılık vereceğim. Lenin Ekim devriminin arifesinde, emperyalist savaşın ortasında (Ağustos/Eylül 1916), demokrasi ve haklar için mücadelenin faydasız olduğunu savunan P. Kijewski'ye verdiği sert yanıtta şöyle diyordu: "Emperyalizm kapitalizmin en yüksek aşamasıdır ve demokrasinin reddidir. O halde kapitalizmde demokrasinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Emperyalist savaş, geri kalmış monarşilerde de ileri cumhuriyetlerde de demokrasiyi ölçsüz derecede yaralamaktadır. O halde Haklardan -yani Demokrasiden!- söz etmenin anlamı yoktur. Emperyalist savaşa karşı sadece sosyalizm savunulabilir. Dolayısıyla sosyalist devrim hedefi yerine minimal bir programı, yani kapitalizm içinde demokratik çözümleri savunmak, bir aldatmaca, bir ütopya, bir karartma, bir erteleme vs. dir. Bu (görüş), Kijewski'nin bütün hatalarının gerçek kaynağıdır (...). Safsata (phrase), 'Gündemde olması gereken haklar değildir; fakat yüzyıllardır süregelen köleliğin yok edilmesidir!' şeklindedir. Böyle bir safsata (Kijewski'nin), kapitalizmle demokrasi ve demokrasi ile sosyalizm arasındaki ilişkiyi hiç kavramadığını göstermektedir" (Lenin, 1972: 14).

KSH'lar konseptinin özüne yönelik olmayan daha ikincil eleştirilerle yaklaşımın içerdiği belirsizlikler ve boşluklar tematize edilmektedir. Bu kapsamda yöneltilen bir eleştiri, hakların geçerli olacağı çerçevenin ve hak iddialarının yöneltileceği muhatabın belirsiz olmasıdır (Hartmann ve Vogelskamp, 2008; Faist, 2007: 11 vd.). Bu itiraza göre geçmişte sosyal hak talepleri ulus devlete yöneltiliyor ve ulus devlet formu içinde ulusal düzlemde düzenleniyordu. Yeni dünya düzeninde haklar hangi merciler tarafından tanınacak ve garanti altına alınacak; çalışma ilişkileri alanında ortaya çıkan hak kayıplarının giderilmesini sağlayacak bir yönetim sistemi nasıl ve ne ölçüde oluşturulacaktır? Bu soruya farklı yanıtlar verilmektedir. Bir yaklaşıma göre uluslararası ilişkiler disiplini literatüründe kurumsallaşmış ilişkilerin bir "dünya toplumu"nu veya bir "uluslararası toplumu" mümkün kıldığı yönünde tezler mevcuttur (Greve, 2010; Faist, 2007). Bir başka görüşe göre uluslararası düzlemde sosyal normların oluşturulmasında ulusal çalışma ilişkilerinin kurallaştırılması mantığının ve yöntemlerinin ötesinde yeni mekanizmalara ihtiyaç vardır (Dombois, 2005). Soruya verilen daha

genel yanıt ise, ulus devletlerin daha uzunca bir süre gerek iç, gerekse dış politikada önemli bir rol oynamaya devam edecekleri yönündedir (Butterwegge, Kutscha ve Berghahn, 1999; Rätz ve Lüdtke 2009; Reinicke ve Witte 1999). Ulusal ve uluslararası ölçekteki kurallaştırma süreçlerinin birlikteliğinin ya da uyumunun nasıl sağlanacağı ise tartışma konusudur.

Politik kavramlar, siyaset bilimi ve siyaset alanı için önem taşıyan fenomenlerin türünü, ayırıcı özelliklerini belirler. Genel olarak kavramların olabildiğince tek anlamlı olması ve içeriğini belirleyen bileşenlerin sürekli değişmemesi gerekse de, bu nitelikler, politik kavramlar için çoğunlukla geçerli değildir. Birçok kaynakta vurgulandığı gibi KSH kavramı da tek anlamlı olmayan ve içeriği henüz yeterince netleşmemiş bir kavramdır. Toplumsal bir tabeli tanımlamaya yönelik bir kavram olarak, KSH'nin ne ifade ettiği, teori ile sosyal pratiğin, felsefe ile politikanın iki yönlü etkileşimi ve birbirini tamamlaması süreci içinde belirlenecek gibi görünmektedir (Novak, 2008). Küreselleşme karşıtı hareketleri toparlayıcı, birleştirici ve güçlendirici bir işlev üstlenebileceği umulan KSH yaklaşımının, somut anlamını da toplumsal pratik içinde kazanabileceği söylenebilir. Sosyal mücadelelerin uluslararası düzlemde birbiri ile ilişkilmesi ve eş zamanlı olarak Dünyanın çeşitli ülkelerindeki yerel çabaların güçlenmesi sürecinde kavramın içeriği de netlik kazanabilir (a.k.).

KSH'lar konseptine yöneltilen bir başka itiraz, bu yaklaşımın ve mücadelenin küresel egemenler tarafından araçlaştırılması riskidir. Gerçekten de 1990'larda yalnızca BM, ILO gibi uluslararası kuruluşlar değil, Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi sermaye örgütleri de daha önce izledikleri katı liberal politikaları gözden geçirerek, sosyal adaletsizlikleri tematize etmeye yöneldiler ve küresel düzeyde kimi sosyal etiketli hedefler belirlemeye başladılar. Bu değişim, küresel ölçekte sosyal eşitsizliklerin olağanüstü ağırlaşmasına ve toplumsal tepkilerin yaygınlaşmasına bağlı olarak sözü edilen kuruluşların kendilerine meşruiyet sağlama kaygıları sonucu gündeme geldi.

1990'larda Dünya Bankası (DB) raporlarında gözlenmeye başlanan değişim, bankanın 2000'de yayımladığı Yoksullukla Mücadele başlıklı raporunda netlik kazandı. Bu raporda DB, küresel uyum sağlamak üzere "herkes için daha iyi bir Dünya" (2000:6) sloganı ile yoksulluğun azaltılmasını (2000: 11), kapsamlı bir gelişmenin siyasal ve hukuksal temellerinin oluşturulmasını (2000:15) istedi. Dünya Bankası'ndakine benzer biçimde IMF politikalarında da 1990'ların ortalarından itibaren bir farklılaşma mevcuttur (Deacon, 2006: 110 vd.). Örneğin IMF'nin çalışma raporlarında yeni liberal ortodokslik içinde değerlendirilemeyecek görüşler ifade edilmiştir. Aynı şekilde Asya'daki finansal krizin IMF'yi şu anki sosyal politikalarının yeterliliği üzerinde ciddi bir şekilde düşünmeye ittiğine dair kanıtlar vardır (Deacon, 2006: 115).

2000'li yıllarda küresel sosyal normlar ve hedefler oluşturma konusuna DB ve IMF gibi kuruluşlarla birlikte ABD'deki ve Avrupa'daki birtakım çok uluslu şirketler de ilgi göstermeye başladı. Uluslar üstü iş anlaşmaları ile bağlayıcı olmayan bazı sosyal standartlar oluşturuldu (Faist, 2007: 10; Dombois, 2006). Sözde sosyal amaçlı olan bu çabalar, çok uluslu işletmelerin halkla ilişkiler ve pazarlama faaliyetleri içinde değerlendirilebilir.

İnsan hakları söylemini emperyalist dünya düzenini meşrulaştırmak üzere kullanan yeni liberal hegemonyanın küresel ölçekte sosyal haklar söylemini de sahiplenmeye çalışması şaşırıcı değildir. "Kavramların ele geçirilmesi", dejenere edilmesi, içeriğinin yeniden belirlenmesi (Hippler, 2004), küreselleşme çağının ideolojik mücadele yöntemlerinden birisidir. Alman

politikacı Heiner Geissler, daha 1970'li yıllarda bu kavramın önemini ve gerekçelerini açıkça dile getirmişti. Onun örneği "dayanışma" kavramıydı. Diyordu ki, "Dayanışma kavramı sol bir kavram olarak kalmamalıdır. Dinsel motifler yardımıyla muhafazakar gerekçelendirme modellerinin bir bileşeni haline getirilmelidir. (...) Sol düşünceye ait kavramların ele geçirilmesi ve bu arada kavramın ima ettiği özün değiştirilmesi başarılı olduğunda, artık demode olmuş bir çıkmazdan kurtulmak mümkün olacak ve sol kimliğin merkezi öğeleri yıkıma uğrayacaktır" (akt: Hippler, 2004). Hippler'in deyişiyle siyaset bilimi alanında yaratılan "terminolojik hegemonya", toplumsal koşulları daha isabetli olarak belirlemeye ve analiz etmeye değil; küresel sistemi yönetenlerin güçlerini pekiştirmesine ve meşruiyet arayışlarına hizmet ediyor. (Küresel) sosyal hakların da yaratılan kavram kaosundan fazlasıyla nasibini alması doğaldır. Buna karşı alınabilecek en iyi önlem, gerek akademik çalışmalarla, gerekse sosyal hakların anlamı ve işlevleri konusunda başta sosyal hakların öznelere olan işçiler, sendikalar olmak üzere, toplumun aydınlatılmasına yönelik çabaların yoğunlaştırılmasıdır. Sadece doğru yanıtların oluşturulması değil, bu yanıtların topluma duyurulabilmesi de yaşamsal önemdedir.

III. TÜRKİYE'DE (KÜRESEL) SOSYAL HAKLARIN İKLİMİ

Türkiye, çok sayıda ILO sözleşmesinin yanı sıra 1948 tarihli İHEB'nden sonra, BM Genel Kurulu'nun 1966'da kabul edip onaya açtığı, Ocak 1976'da yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi 15 Ağustos 2000'de imzaladı ve Sözleşme 11.08.2003'de yürürlüğe girdi. Bu Sözleşme, İHEB'den daha kapsamlı, ayrıntılı ve geniş bir liste olarak, Evrensel Bildirgeyi izleyen yıllarda bölgesel ve evrensel ölçekte kabul edilen başka belgelerde de yer alan sosyal hakları güvenceye almıştır (Gülmez, 2007: 30). Sözleşme'nin Maddi Haklar başlıklı 3. Bölümünde çalışma hakkı, adil ve uygun işte çalışma şartları, sendikal haklar, sosyal sigorta haklarını da içeren sosyal güvenlik hakkı ve ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması hakları düzenlenmektedir. Aynı bölümde yer alan 11. madde, "herkesin kendisi ve ailesi için insanlık onuruna uygun bir yaşam standardına sahip olma hakkını" düzenlemektedir. Madde metnine göre "Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir." Bu madde insan hakları anlayışıyla düzenlenmiş; herhangi bir önkoşula bağlı olmaksızın bu hakları bütün insanlara tanımıştır.

Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı 1961'de imzalayan ilk 16 ülkeden birisiydi. Şart'ın onaylanıp yürürlüğe girmesi ise 28 yıl sonra 1989'da önemli maddelere çekince konularak mümkün olabildi. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı da (GGASS) çok az çekinceyle onay işlemleri tamamlandıktan sonra 1.8.2007'de yürürlüğe girdi. GGASS ile Avrupa Sosyal Şartı ve ek protokollerle güvence altına alınan sosyal haklara yeni haklar eklendi (Gülmez, 2007). 1982 Anayasası ile önemli ölçüde kısıtlanırsa da 1961 Anayasası'ndan bu yana anayasal düzlemde de temel sosyal haklar tanınmış ve garanti altına alınmıştır (Kaboğlu, 2010).

Türkiye'de hukuk sistemi içinde sosyal hakların tanınmış olmasına rağmen, geç, bağımlı ve cılız sanayileşmenin doğurduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sorunlar ve yetersizlikler sonucu sosyal haklar hiçbir zaman gerçek anlamda hayata geçirilemedi. 1980'den başlayarak Türkiye'nin yeni dünya düzenine bir çevre ülkesi olarak eklenmesi sürecinde sosyal haklar iyice zayıflatıldı. 1980'lerden bu yana izlenen yeni liberal politikalarla sosyal haklar, bir yandan işsizliğin, yoksulluğun, eğreti/düzensiz/kayıt dışı çalışmanın yaygınlaşması, sendikal örgütlen-

menin ve temsilin zayıflaması; bir yandan da reform adı altında sağlıkta, sosyal güvenlik, eğitimde gerçekleşen piyasalaştırma sonucu tamamen kullanılamaz hale geldi.

Ağırlaşan ve çeşitlenen sosyal haksızlıkların boyutlarının ortaya konulması, ulusal ve uluslararası düzlemde sosyal hakların gerekliliğinin sosyolojik, sosyal politik, hukuki ve felsefi argümanlarla temellendirilmesi ve toplumda sosyal haklar bilincinin ve talebinin güçlendirilmesi gereğinin vurgulanması, Türkiye’de sosyal haklar alanındaki akademik çalışmaların ana temalarını oluşturmaktadır. Sosyal haksızlıklarla mücadelede uluslararası dayanışma ve işbirliğinin önemi de, küresel sosyal haklar tartışması da pek az gündemdedir. Bu kuşkusuz, küresel sosyal haklar talebinin toplumda hiç gündemde olmayışı ile de ilişkilidir.

Açıktır ki ancak ücretlilerin, işsizlerin ve diğer emekçilerin güçlü, sürekli ve örgütlü talebi sosyal haksızlıkların azaltılmasına katkıda bulunabilir. Türkiye’de sosyal haklara asıl sahip çıkması gereken işçi ve emekçi sınıfların siyasal ve toplumsal örgütlenme düzeyi yetersiz; sosyal haklar bilinci ve talebi çok zayıftır. Sendika üyesi ve özellikle toplu sözleşme kapsamındaki işçi sayısının, grevde geçen işgünü toplamının ve greve katılan işçi sayısının 1990’lı yıllardan bu yana önceki yıllara kıyasla önemli ölçüde gerilediği bilinmektedir (Mütevellioğlu ve Işık, 2009).

Türkiye’de işçilerin ve işsizlerin sosyal haklar bilinci ve talebi konusunda fikir veren pek az ampirik araştırma bulgusuna sahibiz. 2010’da Antalya’da İŞ-KUR’a kayıtlı işsizlerden tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 610 kişi ile gerçekleştirilen bir araştırmaya göre işsizlerin %59,5’i, işi olan yurttaşlarla eşit haklara sahip olmadığı görüşündedir. Buna karşılık, işsizliğin en kötü tarafının ne olduğuna ilişkin açık uçlu soruya işsizlerin yalnızca %1,7’si “sosyal haklardan yoksun olma” yanıtını vermiştir. Sağlık güvencesinin ve/veya sigortasının olmayışından söz edenler de (%0,8) dikkate alındığında, ancak %2,6’lık bir kesimin, işsizlikle sosyal haklardan yoksunluk arasında dolaysız bir ilişki kurduğu görülmektedir (Mütevellioğlu ve Çizel, 2010: 295-6).

Diğer taraftan sol düşünceye ait kavramların ve fikirlerin muhafazakar bir bakış açısıyla değişime uğratılıp sahiplenilmesi, Türkiye’de de yaşanan bir süreçtir. Son on yılın seçim sonuçları emekçi kitlelerin hızla muhafazakarlaştığını, yeni liberalizmin dinsel motiflerle desteklenmiş alaturka versiyonunun yoksul sınıfları büyük ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede değişik toplumsal hareketlerin ve inisiyatiflerin KSH kavramını bir mücadele hedefi olarak benimsemesi, politik perspektiflerindeki farklılıklara rağmen birbirlerine yakınlaştıklarını ve ortak bir hedefte buluşabildiklerini göstermektedir. Bizde farklı sol gruplar arasında ancak Tekel direnişi gibi bir eylemin desteklenmesi esnasında geçici bir ortak payda oluşabilmektedir. Sosyal hakların işlevleri, dolayısıyla sosyal haklar talebi dahi, yeni liberal küreselleşme karştı değişik sol çevreler tarafından farklı yorumlanmakta ve farklılaşmalar birbirini yadsıma noktasına kadar gelebilmektedir.

SONUÇ

KSH yaklaşımı ve talebi, küresel ölçekteki köklü dönüşüme, bu dönüşüm içinde derinleşen sosyal eşitsizliklere bir tepki olarak doğdu. Sosyal hakların herkes için ve koşulsuz talep edilmesini ve kazanılmasını ifade eden KSH yaklaşımı, sıkı bir biçimde insan haklarının düşünce ve mücadele geleneğine dayanıyor. Bu yaklaşım ve talep, küresel ölçekteki sosyal

sorunlara ve sosyal hak ihlallerine ve bunları sürdürme misyonunu yerine getiren küresel hegemonyaya karşı uluslararası dayanışma ve mücadele çağrısını da içinde taşıyor.

Türkiye’de sosyal hak ihlallerinin azaltılması için yeni mücadele perspektiflerinin oluşturulması ve yakınma ya da savunma pozisyonundan öteye geçilebilmesi için, gerek akademik düzlemde, gerekse politika alanında uluslararası işbirliğinin ve dayanışmanın geliştirilmesi yaşamsal önem taşıyor. Çünkü sosyal haklar üzerine düşünmek ve harekete geçmek, ulusal düzlemle sınırlı bir perspektifle yetinilmemesini gerektiriyor. Uluslararası işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi, ulusal bağlamın yanı sıra küresel bağlamın da dikkate alınması, sosyal haklar üzerine yeni analizler yapabilmeye, ulaşılabilir hedefler önerebilmeye, mücadele cesaretini ve gücünü geliştirmeye katkıda bulunabilir. Sosyal hakların iklimine ilişkin yukarıda kısaca değinilen göstergeler, bu katkının Türkiye’de verilen sosyal haklar mücadelesi için özellikle değerli olacağına işaret ediyor.

İşçi ve emekçilerin ağırlaşan yaşam ve çalışma koşullarını, derinleşen sosyal haksızlıkları tematize etmenin ötesinde, emekçilerin yaşamsal taleplerini ifade etmek ve bu talepler için toplumsal mücadeleleri güçlendirmenin yollarını aramak, eşitlikçi toplumsal hareketlerin temel ekseninde yer almak zorundadır. Yalnızca emekçi sınıfların gücü, bilinci, özgüveni ve örgütlülüğü, hak talepleri yolunda verdikleri mücadele sürecinde yükseldiği için değil; sol düşünce, doğası gereği insanın ve onun gönençinin merkeze alınmasını gerektirdiği için.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Raporlar

- Altwater Elmar, 2006, **Das Ende des Kapitalismus wie wir ihn kennen, Eine radikale Kapitalismuskritik**, 3. Auflage, Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Altwater Elmar, Mahkopf Birgit, 2007, **Grenzen der Globalisierung** : Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft, 7. Auflage, Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Bischoff Joachim, 2006, **Allgemeines Grundeinkommen Fundament für soziale Sicherheit?** VSA Verlag, Hamburg.
- Buğra Ayşe, Keyder Çağlar (edit.), 2007, **Bir temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Butterwegge, Christoph, Kutscha, Martin, Berghahn, Sabine (edit.), 1999, **Herrschaft des Marktes? – Abschied vom Staat? Folgen neoliberaler Modernisierung für Gesellschaft, Recht und Politik**, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden- Baden.
- Haug Christoph, Maier Rudi, Schröder Berit (edit.), 2008, **Kampf um Teilhabe: Akteure, Orte, Strategien**. Hamburg: VSA.
- Rätz Werner, Lüdtke Horst, 2009, **Sozialstaat oder: Globale Soziale Rechte?** Attac Basis Texte, VSA Verlag

- DB (Dünya Bankası), 2000, **Bekämpfung der Armut, Weltentwicklungsbericht 2000/2001**, <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/WDR/Geroverv.pdf>
- Gülmez, Mesut, 2004, **Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- ILO, 2004, **Eine faire Globalisierung: Die Rolle der IAO** Internationale Arbeitskonferenz, 92. Tagung, <http://www.ilo.org/public/german/standards/relm/ilc/ilc92/pdf/adhoc.pdf> -2_
- ILO, 2008, **Erklärung der IAO ü. soziale Gerechtigkeit f. eine faire Globalisierung** <http://www.ilo.org/public/german/region/eurpro/bonn/download/ilodeclaration2008.pdf>
- ILO, 2009, **Überwindung der Krise: Ein globaler Pakt für Beschäftigung**, (98. I. Arbeitskonferenz), http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/ilo_beschaeftigungspakt.pdf?_blob=publicationFile
- Opielka, Michael, Georg Vobruba (edit.), 1986, **Das garantierte Grundeinkommen Entwicklung und Perspektiven einer Forderung**, Frankfurt/M, Fischer V.
- Oehrlein Brigitte, Klautke Roland, (edit), 2008, **Globale Soziale Rechte- Zur emanzipatorischen Aneignung universaler Menschenrechte**, VSA Verlag, Hamburg.
- Sen Amartya, 2000, **Ökonomie für den Menschen- Wege zur Gerechtigkeit und Solidarität in der Marktwirtschaft**, München, Wien: Carl Hansa Verlag.

Makale ve Bildiriler

- Altwater Elmar ve Brunnengraeber Achim, 2002, NGOs im Spannungsfeld von Lobbyarbeit und öffentlichem Protest, *Aus Politik und Zeitgeschichte (APUZ)*, B-6-7, s. 6-14.
- Blaschke Ronald, 2008, Bedingungsloses Grundeinkommen versus Grundsicherung. rls – Standpunkte 15 http://www.rosalux.de/cms/fileadmin/rls_uploads/pdfs/Standpunkte_0815.pdf
- Blaschke Ronald, 2007, Grundeinkommen und Globale Soziale Rechte, http://www.bewegungsdiskurs.de/texte/thesen/Thesenpapier_3_Blaschke.rtf
- Brie Michael ve Klein Dieter, 2004, Die Wege–Revolution, Reform, Transformation -marxistisch inspirierte Überlegungen- in Thesen zu einer internationalen Konferenz, www.rosalux.de
- Dieckmann Martin, 2000, Die Moral von der Geschicht' Vom individuellen Abwehrecht zum Entfaltungsrecht? *Express* 11-12/2000, http://www.bewegungsdiskurs.de/texte/gsr/Abwehrrecht_Entfaltungsrecht_Dieckmann.rtf
- Deacon Bob, 2006, Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Bir Refaha Tehdit, in: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder (Edit.), **Sosyal Politika Yazıları**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 101-

- 156.
- Demirovic Alex, 2007, Globale soziale Rechte und Menschenrechte – wohin führen sie? [http://www.bewegungsdiskurs.de/texte/thesen/Thesenpapier\[8\]Demirovic.rtf](http://www.bewegungsdiskurs.de/texte/thesen/Thesenpapier[8]Demirovic.rtf).
- Dombois Rainer, 2005, Auf dem Wege zur Globalisierung sozialer Rechte? www.iaw.uni-bremen.de/downloads/Dombois-Auf-dem-Weg-Rechte.pdf.
- DSF (Dünya Sosyal Forumu), 2002, Erklärung der sozialen Bewegungen in Porto Alegre, www.sozialismus-von-unten.de/archiv/text/portoalegre
- DSF, 2009, Themenschwerpunkte d.WSF 2009 <http://www.weltsozialforum.org/meldungen/news.2009.6/>
- DSF, 2011, <http://www.weltsozialforum.org/2011/index.html>
- Erdoğan Seyhan, 2007, Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Çalışma Örgütü - ILO, Prof. Dr. Cahit Talas Anısına- **Güncel Sosyal Politika Tartışmaları** (Der: B. C.Ataman), Ankara: SPAUM A.Ü.SBF Y., s. 285- 313.
- Faist Thomas, 2007, The Transnational Social Question: Social Rights and Citizenship in a Global Context, Working Papers, No. 14, COMCAD (Center on Migration, Citizenship and Development), Bielefeld.
- Gehrig Thomas, 2004, Vom Einbau des Gegenprinzips. Alternative Sozialpolitik im Kontext, in: **Grundrisse-11**, S.18-26 www.grundrisse.net/PDF/grundrisse_11.pdf
- Gülmez Mesut, 2007, “Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartına Uyum Sağlayabilecek miyiz?”, **Çalışma ve Toplum**, 2007 / 1, Sayı 12, s. 27-52.
- Gülmez Mesut, 2009, İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Haksızlıklar, **Uluslar arası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Belediye-İş Sendikası, Ankara, s. 3-17.
- Greve Jens, 2010, Globale Ungleichheit: Weltgesellschaftliche Perspektiven. in: *Berliner Journal für Soziologie* 20, 1/10, s. 65-87.
- Haug Christoph, Maier Rudi, Schröder Berit, 2008, **Gesellschaft im Wandel – Kämpfe im Wandel**, in: Christoph Haug, Rudi Maier und Berit Schröder (Edit.), **Kampf um Teilhabe: Akteure, Orte, Strategien**, Hamburg, VSA. s. 7–18.
- Hamm Brigitte, Nuscheler Franz, 1995**, Zur Universalität der Menschenrechte, INEF-Report 11 <http://inef.uni-due.de/cms/files/report11.pdf>
- Hartmann Detlef, Vogelskamp Dirk, 2008, Die “globalen sozialen Rechte” – ein Unterwerfungsdiskurs. www.materialien.org/texte/papers/GSRUnterwerfung.pdf

- Hippler Jochen, 2004, Streit um Begriffe, Anti-Atom-Aktuell, Nr. 153, Juli/2004, www.anti-atom-aktuell.de/archiv/153/153streitumbegriffe.
- Kaboğlu İbrahim Ö. , 2009, “Küresel Sosyal Hak İhtiyacı”, **Radikal**, 15 Ekim.
- Kaboğlu İbrahim Ö. , 2010, “Anayasada Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları”, **Sosyal Haklar Sempozyumu 2, Bildiriler**, İstanbul: Petrol-İş Yay., s. 43-60.
- Kapar Recep, 2009, Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi, **Çalışma ve Toplum**, S. 23 (2009/4), s. 61-77.
- Kuhn Armin, 2009, Globale Soziale Rechte Zur emanzipatorischen Aneignung universaler Menschenrechte **Das Argument**, Nr. 282, Jg. 51, Heft 4/2009, www.argument.de, www.inkrit.de/argument
- Lenin W.I, 1972, Antwort an P. Kijewski, in: **Lenin Werke, Band 23**, Dietz Verlag, Berlin, S.11-17 7
- Motte Jochen, 2010, Entwicklungen u. Herausforderungen im Bereich d. enschenrechtsschutzes seit der Wiener MR-konferenz 1993 in zivilgesellschaftlicher Perspektive in: **Utz Britta (edit), Handbuch der Menschenrechtsarbeit** S. 15-21, <http://library.fes.de/pdf-files/iez/07633.pdf>
- Mütevellioğlu Nergis, 2009, Sosyal Haklar ve Emegın Meta Niteliğinin Sınırlandırılması, **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler**, Ankara: Belediye-İş Sendikası Yayınları, s. 141-152.
- Mütevellioğlu Nergis, Işık Sayım, 2009, Türkiye’de Neoliberal Dönüşümün Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm** (Edit: N. Mütevellioğlu, S. Sönmez), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2009, s. 159-204.
- Mütevellioğlu Nergis, Çizel B. Rabia, 2010, İşsizlik ve Sosyal Haklar: Bir Alan Araştırmasının Bulguları, **İkinci Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiriler**, İstanbul: Petrol-İş Sendikası Yayınları, s. 279-298.
- Nowak Iris, 2008, Recht auf Bedürfnisbefriedigung-durch wenn? Globale soziale Rechte und alternative Lebensformen www.linksnet.de/de/artikel/21029
- Oehrlein Brigitte, 2008, Politische Bedeutung des Konzepts Globale Soziale Rechte, in: Roland Klautke, Brigitte Oehrlein (Edit.), **Globale Soziale Rechte. Zur emanzipatorischen Aneignung universaler Menschenrechte**, VSA Verlag, Hamburg , s. 10-29.
- Özbek Nadir, 2007, Refah Devletinin Krizi ve Yeni Sosyal Politika Önerileri, **Mesele Kitap Dergisi** Sayı: 11, Kasım, s. 43-46.
- Özdek Yasemin, 2002, “Küresel yoksulluk ve küresel şiddet kıskacında insan hakları,” **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları** (Edit: Y. Özdek), Ankara: TODAİE Yayını, s. 1-44

- Rätz Werner, Seibert Thomas, 2005, Fünfzehn Thesen zur vorläufigen Beantwortung der Frage, wie man in nahezu aussichtsloser Lage wenigstens eine andere Richtung einschlägt <http://www.globale-soziale-rechte.de/index.php?id=34>
- Reinicke Wolfgang, Witte Jan Martin, 1999, Globalisierung, Souveränität und internationale Ordnungspolitik, Andreas Busch und Thomas Plümper (edit.), **Nationaler Staat und internationale Wirtschaft**, Nomos, Baden-Baden, s. 339-366.
- Samsa Gregor, 2006**, Hype oder kommunistisches Szenario? Globale Rechte im Spannungsfeld von Utopie, sozialen Kämpfen und positivem Recht **Analyse und kritik - www.globale-soziale-rechte.de/index.php?id=33**
- Seibert Thomas, Schröder Berit, [Loeber Katherina, 2005, Diskussionspapier Globale Soziale Rechte](http://www.bewegungsdiskurs.de/texte/.../Disk_GSR_Seibert_Schroeder_Loerber.rtf), www.bewegungsdiskurs.de/texte/.../Disk_GSR_Seibert_Schroeder_Loerber.rtf
- Somel Cem, Atılgan Gökhan, 2003, Üçüncü Dünya Sosyal Forumu: İzlenimler, Değerlendirmeler, **Praxis** 9, s. 443 – 457.
- Waidhofer Gerald, 2007, Globale soziale Rechte oder sozialistische Revolution? www.arbeitermacht.de/rm/rm37/globalerechte.htm